

המקור בפרשה: ואם אקח מכל אשר לך (יד כג), דרישה חו"מ רמ"ה.

מסביב לשולחן

עורך - הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

משולחן גבוה

הרב מאיר שולביץ

עיקרי העניין

עיקרי העניין שונא מתנות יחיה

א] מקור העניין. בספר משלי (טז, כז) נאמר: "וְשׂוֹנֵא מִתְּנַת יָחִיָּהּ", ואמרו חז"ל במסכת סוטה (מז, ב) "משרבו מקבלי מתנות, נתמעטו הימים ונתקצרו השנים, דכתיב ושונא מתנות יחיה". והנה גם בפרשתינו יש מקור לעניין זה והוא בפוסקים, זה לשון הדרישה (חושן משפט סימן רמט, סק"ה) שנאמר ושונא מתנות יחיה. וכן מצינו באברהם שאמר (בראשית יד כב כג) הרימותי ידי וגוי אם מחוט ועד שרוך וגוי. והא דלא מייתי הגמרא והפוסקים ראיה מזה משום דאפשר למימר איהו דאחמיר לנפשיה ממתן חסידות יתירה דהוה ביה. גם יש לומר משום דהוה מלך סדום רשע לא רצה לזכות אותו בקבלתו מתנה ממנו על דרך וחסד לאומים חטאת (משלי יד לד) וזהו שאמר (שם) ולא (יאמר) [תאמר] אני העשרתי.

ב] סתירה אצל אברהם אבינו בהנהגתו. הקשה הדרישה (שם) והא שקיבל מפרעה ואבימלך? (והרי לא רצה לקבל ממלך סדום), ותי' היה נימוקו עמו דלשם מצוה קעביד, כדכתיב בכל אחד תשובתו בצדו, דאצל פרעה כתיב (בראשית יב יג) אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך, שקשה איך מסר שרה לזנות בשביל הנאתו ועוד שהקדים הטפל דהיינו למען ייטב לי בעבורך ואיחר העיקר דהיינו וחיתה נפשי בגללך. אלא הענין היה שאמר אמרי נא אחותי את כדי שכל השרים והמושלים יחניפו לי בעבורך בסברם שאתן אותך להם לאשה ואני לא אתנך לשום אחד מהם ולא יהיה שום אחד רשאי לפגוע בי שיירא מהשר השני שגם כן דעתו עליה וישמור נפשי מאחרים וכן כולם נמצא שקבלתו המתנה היא כדי שיסברו שהיא באמת אחותו ושיתננה להם ועל ידי כן יחיו הוא והיא ואל יפגעו בהם רשעים ולהציל נפשו ולאפרושי מאיסורא קעבדי, והשתא אתי שפיר דקאמר דעל ידי שיטיבו לי כל אחד בעבורך וחיתה נפשי בגללך וגם באבימלך הוצרך לקבל כדי שלא יאמרו לאחר שהתעולל בה כרצונו דחה אותה לחוץ כדרך שעושים לזונות וכדפירש רש"י (ד"ה לכל) על מה שאמר הנה הוא לך כסות עינים (בראשית כ טז) וק"ל עכ"ד.

ד] טעם הדין לשונא המתנות. שני גדרים בשנאת מתנות. בגדרה של מידת שנאת המתנות מוצאים אנו מחלוקת בין הראשונים. רש"י כתב בפירוש

הודעה משמחת

בסיעתא דשמיא,
ולבקשת ציבור הקוראים,
אנו מתחילים אי"ה מסגרת נוספת
של הפצת העלון במייל,

המעוניינים להצטרף ישלחו בקשה
למייל: MISAVIV1000@GMAIL.COM

בברכת התורה

מין שר התורה רבינו

הגר"ח קניבסקי

שליט"א

"שונא מתנות יחיה" במתנה מעכו"ם

שאלה: אם יש עניין "שונא מתנות יחיה" (האמור במשלי ט"ו כ"ז) מעכו"ם, (ועי' רש"י בראשית י"ב י"ג), ודבר זה נשאל הגאון מטשעבין זצ"ל על ידי הגאון ר' יחזקאל סרנא זצ"ל, וענהו לפי מש"כ הסמ"ע חו"מ סימן רמ"ט סק"ד שטעם הענין הוא משום שלא יוכל אח"כ לקיים בו מצות תוכחה, ולפי"ז לא שייך הענין בגוי. אולם הרמב"ם (סוף הלכות זכיה ומתנה) כתב: "הצדיקים הגמורים ואנשי מעשה לא יקבלו מתנה מאדם, אלא בוטחים בה' לא בנדיבים", וכיון שהחסרון הוא ב"בטחון", יש לעיין מהו בגוי?

תשובה: יש להקל בגוי, גוי הרי הוא כבהמה ולא שייך "שסומכים עליו", אין על מי לבטוח כי יודע שאי אפשר לסמוך עליו. (דרך שיחה)

קבלת טובות

שאלה: אם יש ענין שלא לקבל טובות מבני אדם משום "שונא מתנות יחיה", או רק בקבלת חפצים יש קפידיא ולא בקבלת טובות שהם רק פעולות. תשובה: לא נזכר רק מתנות.

שאלה: לפי הטעם של הסמ"ע חו"מ סוף סי' רמ"ט סק"ד [שלא יצטרך לחנף להם], זה שייך גם בכל קבלת טובות, האם זה נכון? תשובה: אין למדין הלכה מפי טעם. (שאלת רב)

הפסוק במשלי (שם): "מאחר שהוא שונא מתנות, כל שכן ששונא את הגזל". על דרך זה כתב רבינו יונה (שם): "והנה זאת המידה גדר להרחקת החמדה, ותציל ממוקשי החנופה". לדברי ראשונים אלו, מבואר שגדרה של מידה זו היא הרחקה ממידות רעות ומעשים רעים: גזל, חמדה וחנופה. כך עולה מדברי הסמ"ע (סימן רמט, ס"ק ד; ראה שם ב'פרישה' וב'דרישה', ס"ק ה), שביאר כי האיסור לקבל מתנות יסודו בכך ש"הנטל מתנה צריך להחניף לבריות הנותנים לו, ולבלתי הוכיחם אף אם רואה שדרכיהם מקולקלים". לפי דעות אלו, מבואר שאין איסור בגוף קבלת המתנות, ורק שבהימנעות מקבלת מתנות יש סייג מפני איסור גזל, חמדה, חנופה, או כדי שיוכל לקיים מצות תוכחה. מסיבות אלו נאמר בפסוק "שונא מתנות יחיה".

בניגוד לפירוש זה, ב'מצודות דוד' ביאר (שם): "השונא אף מתנות כי ישען בה", אז המקום יתן לו עוד חיים, מה שאין ביד אדם לתת". לדבריו, הפגם במידת קבלת מתנות הוא שיש בדבר חסרון במידת הביטחון בה'. על דרך זו מבואר בספר 'כד הקמח' (לרבו בחיי, ערך חנופה), שביאר כי שורש אהבת המתנות נטוע במידת החמדה, "כי לא בא לידי מדה זו לשונא המתנות ושלא לבטוח בהן, אלא משום שבטח בהקב"ה. על כן אמר יחיה, כי הקב"ה יסיפק לו טרפו ומזונו ולא יצטרך למתנות". בספר 'דברי שלום' (חלק א, סימן לז) ביאר שבנידון זה תלוי שתי הגישות שנאמרו בגמרא ברכות הנ"ל בענין "הרוצה ליהנות" ומי ש"אינו רוצה ליהנות". אלישע היה סבור שענין שנאת המתנות הוא סייג לגזל ולחמדה, ולכן לא היה חושש מלהתארח, כי חשש גזל ומדה אינו שייך אלא באופן שמקבל נכסים לרשותו. אלישע לא ראה בכך פגם בבטחון, מפני שראה במתנות את יד ה' גופא. מנגד, הנביא שמואל היה סבור שיסוד שנאת מתנות הוא פגם בבטחון, ולפי דרכו אין ליהנות כלל משום מתנת בני אדם, גם לא בדרך אירוח. יש לציין שבדברי הגמרא בחולין (דף מד, ב) מבואר שרבי אליעזר היה נמנע לא רק מלקבל מתנות ששלחו לו "מבי נשיאה" (מביתו של ראש הגולה בבבל), אלא גם מלהתארח שם, משום "שונא מתנות יחיה". הגמרא קובעת שרשאי האדם לבחור בין הדרכים, וייתכן שהדבר תלוי בכל אדם לפי מה שהוא: אם מרגיש בקבלת המתנות פגם במידת הבטחון, אין לו לקבלן, אך אם אינו מרגיש בכך פגם בבטחון, ורואה את יד ה' עצמה במתנות שמקבל, אין לו להימנע מלקבלן.

ה] כמה נ"מ למעשה התלוי בגדרים הללו. • קבלת מתנות כאשר זהות הנותן אינה ידועה: אם הטעם לענין "שונא מתנות" הוא מפני שלא יוכל להוכיח את הנותן, הרי שאין מקום לחשוש. אך אם האיסור הוא משום סייג לחמדה וגזל, או משום חסרון בבטחון, יש להחמיר. בספר 'אמרי יעקב' (סימן א, סעיף ט, בביאורים) נטה להקל בזה, וכן משמע מדברי הגמרא (חולין קלד, ב) המספרת שכאשר נשלחו מעות לבית המדרש קם

הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א
ראש ישיבת כף החיים

"שונא מתנות יחיה" בצדקה ומתנות כהונה

בגמ' מגילה (כח א), כי הא דרבי אלעזר כי הוה משדרי ליה מתנות מבי נשיאה לא הוה שקיל, וכי הוה מזמני ליה לא הוה אזיל, אמר להו לא ניחא לכו דאחיה, דכתיב שונא מתנות יחיה. וכן מבואר שם בגמ' גבי רב זירא, שנמנע מלקבל מתנות משום שונא מתנות יחיה. ולכאורה יש לעיין מאי רבותא דהנך חכמים דלא קבלו מתנות, והלא החכם מכל אדם שלמה המלך ע"ה קאמר דשונא מתנות יחיה, ומכלל הן אתה שומע לאו.

ונ"ל בס"ד לומר, שהרי ר' אלעזר [שהוא ר"א בן פדת, וכמפורש ברש"י בשבת יט ב, וב"ק יח ב, ונדה ח א ועוד] היה דחוק ביותר ועני מרוד כל ימיו, וכמפורש באריכות בתענית (כה א), וכ"כ התוס' במועד קטן (כח א) דמזלו של ר"א בן פדת לא השתנה ותמיד היה עני ע"ש. א"כ בכהאי גוונא היה מקום לומר דמותר לו לקבל מתנות, והוה צדקה לנותן, ואפילו הכי נמנע ר"א מזה, ודו"ק. ולפי דרכנו צ"ל כן גם גבי רבי זירא שהיה עני, [וסמך לזה אולי יש להביא, מהא דברכות (מו א) שקבל רבי אבהו לעשות הסעודה ולא רבי זירא, ומשום שלא היה לו לעשות סעודה **לכלהו** רבנן, ע"ש], והרבותא בגמ' במגילה היא שאע"פ שהיה עני, לא קבל את המתנה.

אכן באמת בענין קבלת צדקה אם יש בה דין שונא מתנות יחיה, מצינו בדברי הגה"ק בעל שבט מוסר מהר"א הכהן ז"ל בספרו דגא פשרא (דף קד ע"ב), שכתב דבאביונים שיקבלו צדקה אינם בכלל שונא מתנות יחיה, ע"ש. וכן הגהיד"א ז"ל בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' עד אות ב) סובר דבמצות צדקה אין לעני המקבל לחוש משום שונא מתנות יחיה, דכיון דשכר הנותן צדקה הוא גדול מאוד והוא תועלת נפשי, אין למקבל המתנה לחוש דהוא עושה לזכות נפשו ולקיים מצוה.

אולם בהיותי בזה הא' ה' יעיני ומצאתי בפירוש רש"י למס' אבות (פ"א מ"י) על המשנה אהוב את המלאכה וכו', שכתב "אהוב את המלאכה, כדאמר מר פשוט נבלתא בשוקא ולא תימא גברא רבא אנא, שמתוך שהוא טרוד אחר מזונותיו לא יבוא לסטות ואינו מתפרנס מצדקה וימיו מאריכין, שנאמר ושונא מתנות יחיה", ע"ש. ומבואר בדברי רש"י שלא כדברי מהר"א הכהן והגהיד"א ז"ל הנ"ל שדין שונא מתנות יחיה לא נאמר בצדקה, ואילו בדברי רש"י מבואר שדין שונא מתנות יחיה נאמר גם בצדקה, ולפ"ז יש לבאר הגמ' במגילה שם, שזה גופא החידוש בהנהגת רבי אלעזר ורבי זירא, שנמנעו מלקבל מתנה אע"פ שהיו עניים, כיון שגם בצדקה יש את הדין של שונא מתנות יחיה.

ובאמת יש להקשות על דברי מהר"א הכהן והגהיד"א הנ"ל שבגוונא שמקבל צדקה אין לחוש משום שונא מתנות יחיה, והשתא תיקשי, שהרי ר"א היה עני מרוד כל ימיו וכנ"ל, ואפילו הכי נמנע מלקבל מתנות מבית הנשיא, ולדברי הנך גאוני ז"ל אמאי נמנע והלא בכה"ג שמקבל צדקה אין לחוש.

ובתחילה חשבתי לומר דמאי דשדור לי מבי נשיאה, **מתנות** שדור ולא צדקה, כלומר מתנות כהונה כזרוע לחיים וקביה, שהרי ר"א היה כהן, כמפורש בירושלמי ברכות (פ"ה ה"ד), וכן רבי זירא ג"כ היה כהן, כמבואר בירושלמי ברכות (פ"ג ה"א ופ"ז ה"ג), ומתנות כהונה אינם בכלל צדקה [וכמש"כ בשו"ת הרשב"א ח"א סי' יח, עש"ה], ומשום הכי לא רצו לקבל את המתנות דשדור להו. אלא שלפ"ז נמצא שבמתנות כהונה יש דין שונא מתנות יחיה, ויש מקום לפקפק בזה דא"כ הכיצד תצוה התורה הקדושה לתת מתנות לכהן כשיש בזה ושונא מתנות יחיה, ואי"ז דרכי נעם. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא מ"ט נמנע ר"א ליקח מתנות מבי נשיאה, והלא היה עני, ולדעת מהר"א הכהן והגהיד"א בצדקה ליכא לענין שונא מתנות יחיה.

ויש לומר עפ"מ"כ הגאון ר' שאול מאמסטדרם בס' בנין אריאל עה"ת (פרשת לך לך) דכל הך מילתא דשונא מתנות יחיה לא אתאמר אלא בגוונא שהנותן נותן משום כבוד תורתו של המקבל, אבל כשנותנים לו מסיבה אחרת לית לן בה. והכא ר"א שהיה חשוב בבית נשיאה שהיו דבריו שם נשמעים טובא, [ע"י בירושלמי חגיגה שלהי פ"א, עש"ה], לפיכך נמנע מלקבל מבי נשיאה דחשש שמשום כבוד תורתו נותנים לו, אבל אה"נ צדקה מאחרים היה מקבל ודוק. [אך הגאון מהר"י ענגיל ז"ל בגליוני הש"ס מגילה (כ"ה א') דחה דברי הבנין אריאל מכח דברי הש"ס בקידושין (נט א) וב"ב (יג ב), ע"ש]. וצ"ע כל הך מילתא, ועוד חזון למועד בעה"ו לשנות פרק זה.

"כנפי נשרים"

מעשה באחד שעלה בעליה הנקראת כביכול כנפי נשרים, ונצו למדו בבתי ספר כלליים וכולס פרקו עול תורה ומצוות ח"ו, וכאשר ראה כי כן החליט לא להשאיר להם דבר וחצי דבר מכספו וזהב, ונתן את כל רכושו כולל ביתו במתנה גמורה, לאדם שיגיד עליו קדיש. וכך הוה. כאשר שב חיים אמר עליו המקבל קדיש.

והנה לאחר ימים רבים הכירו הבנים את אביהם שבשמים וחזרו כולם בתשובה, ורוצים לבטל את המתנות שנתן אביהם בטענת 'מתנה בטעות'.

מכר

והנה, אף שהמקבל אמר קדיש וכבר שילם כדבעי על מה שקיבל מ"מ כמוכן אין זה תשלום ראוי כי על קדיש שאמר כמה שנים לא משלמים בית וכלי זהב אמור מעתה שהמקח בטל כדין כל ביטול מקח משום כך בקשו הבנים לקבל את הכל בחזרה.

כן חי

והנה ראיה לדבר מהא דמבואר בס' רמ"ו, מי שחשב שבנו מת ח"ו ונתן את כל נכסיו ולבסוף נודע שהוא חי, ובא ממדינת הים המתנה בטלה, אף זה שחשב שבנו מת מיתה רוחנית, ולבסוף נולד מחדש, אכן, יש לדחות ראיה זו דהתם היתה טעות מעיקרא אבל בנידו"ד לא היתה זו טעות מעיקרא שהרי בניו היו פורקי עול.

שונא מתנות יחיה

כרס, יש להביא ראיה לזה, מהלכה שם [ס"ג], לענין מי שנתן מתנה משום שפחד מאנשי המס, "ואח"כ עשה פשרה עם בעלי חוביו ואויביו, או שמתו, אם נתברר שלא כתב מתנה זו אלא מחמת כן, וכו' בטלה המתנה".

אמור מעתה אף זה נתן מתנה מחמת אויביו, אויבי איש אנשי ביתו, ולבסוף אויביו נהפכו לאוהביו.

מקח טעות

אף כי נראה כי שורת הדין שהמתנה בטלה יש לשאול על זה ממש"כ הפת"ש דדין מקח טעות יסודו, טעות שהיתה מראש, ולא טעות שנתבררה אח"כ דאם לא כן הגע עצמך, הקונה בית ואח"כ במפתיע באו לגור שם ערלים באותה שכונה וכי נימא מקח טעות, ומכל מקום, הראיה מס' רמ"ו צריכה תלמוד.

הופיע ויצא לאור

"מסביב לשולחן"

על חמישה חומשי תורה

בעימוד חדש ומאיר עיניים

50 נושאים על פרשיות התורה

להשיג: ספרי הישיבה

שונא מתנות א. משלוח מנות ב. צדקה ג. פי שנים ד. מתנת שכ"מ

נראה חידוש דין לדינא, דמי שמזכה משלוח מנות למאן דהוא הרי שזכה בו בעל כרחו, לפי דזכין לאדם שלא בפניו, ומה דמבואר בכולא תלמודא שיכול למחות היינו רק משום שמתחילה אינה זכות גמור, ומשום לתא ד'שונא מתנות יחיה', וממילא דכל זה ליתא במשלוח מנות שאין זה מתנה ואין זה בכלל שונא מתנות, וממילא בזה מן הדין דאף אם שמע שזכה לו זכה, וכפי שיבואר בארוכה.

איתא בב"ב [דף קלח]. שאם אחד זיכה שטר למאן דהוא וכשבא ומסר לו את השטר צווח מיד לא זכה, וכתב הרשב"ם [ד"ה כאן] וז"ל, שאין מזכין לו לאדם בעל כרחו, דחוב הוא לו דכתיב 'שונא מתנות יחיה', וכדאמרין בחולין [דף מד:]; עכ"ל, הרי להדיא דכל מה שלא זכה בע"כ הוא רק משום דיש צד חוב, דשונא מתנות יחיה, אך בדבר דהוה זכות גמור אינו יכול למחות לאחר זמן כלל, ומה שמחה לא מהניא ליה. וכ"ה בסמ"ע [חו"מ סי' רמ"ג סק"ב] בביאור דברי השו"ע דאם זיכה לחבירו מתנה ומחה לא זכה בע"כ וז"ל, משום דלא ניחא ליה במתנות, דכתיב ושונא מתנות יחיה, וכמ"ש בס' רמ"ט [ס"ה] וסי' קע"א [ס"י].

ברשב"א קידושין [דף כג. ד"ה ולענין] כי וז"ל, מתנת ממון לאו זכות גמור הוא, ואדרבה חוב מצד עצמו דכתיב ושונא מתנות יחיה, אלא מהו מצד שנפשו של אדם מחמתן קרי' ליה זכות, ואע"פ שהוא מצ"ע חובה זכין לו שלא בפניו, [ולכן בצווח המתנה בטלה], אבל גט שחרור דזכות גמור הוא ומתירו בבת חורין ומכניסו לכלל מצות כישראל זכין לו מ"מ, ואפי' עומד וצווח בטלה דעתו אצל כל אדם [וודאי נתרצה בעת הזכייה].

חזר הרשב"א והקשה על דבריו וז"ל, ואע"פ שבמציאה ובנכסי הגר ובלקט שכהה ופאה דזכות גמור הוא [שהרי הטעם של שונא מתנות ליתא בהנך ועכ"ל א"א לזכות בע"כ], וגר קטן שהטבילוהו על דעת ב"ד שאין זכין לו בע"כ, כדאמרין בכתובות הגדילו יכולין למחות וכו', והיינו דקשה ליה להרשב"א היאך מהניא מחאה למה שהעלה בדזכות גמור לא מהניא מחאה, יעו"ש, וכזאת במחנה אפרים [זכייה ומתנה סי' ו'].

ולמדנו דבזכיית ממון שאין בה משום 'שונא מתנות' אינו יכול למחות לאחר זמן כששמע, דאמרין שמתחילה ודאי ניחא ליה, דזכות גמור הוא זה, והשתא הוא דהדר, וא"כ במשלוח מנות אין יכול למחות כששמע.

והגאון מקובנא בעין יצחק [אה"ע ח"א סי' א' ענף א' סק"ד] כתב שמדברי הראשונים בקידושין שם מוכרח דאף אם מוחה בעת הזכייה עצמה זכה, וע"כ דמעלת זכות גמור [לזה שאינו יכול למחות] אינו משום דאנן סהדי דניחא ליה, שהרי בצווח בשעת הזכייה שאינו רוצה אין כאן אנן סהדי, ואשר נראה ללמוד מזה דהוא פרשה חדשה של זכין, שיכול אדם לפעול עבור חבירו אף כנגד דעתו, והארכת טובא בעניני שבועות.

שו"ר בבית שערים [או"ח סי' ש"פ ד"ה והנה] שכתב חידוש דין זה, דלענין משלח מנות יכול לזכות לחבירו ואין יכול למחות, ובשו"ת מטעמי יצחק סי' נ"א כתב בזה לבאר דברי הרמ"א [או"ח סי' תרצ"ה ס"ד] דאם שלח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם או מוחל לו יצא, דיי"ל דהיינו משום דלענין משלוח מנות נימא הולך כזכי, וא"כ זכה הלה מיד ע"י קבלת השליח, וממילא אח"כ כשאינו רוצה כבר זכה בו, ע"ש.

אלא דלפי"ז נפיק לן לדינא דה"נ לענין צדקה נראה דאין כאן משום שונא מתנות, כיון שעיקרו לשם מצוה ידידה, וא"כ במזכה צדקה לעני לא יוכל הלכה למחות בו, כיון דהוה זכות גמור, וצ"ע לדינא. ויעוין ברשב"א [ח"א סי' י"ח] בטעם שאין מברכין ברכת המצוות על צדקה משום דאפשר לא ירצה העני לקבל, היינו משום דנראה דאף שיכול לזכות לו בע"כ למש"נ, עכ"ל מצות צדקה ליתא אלא לפי משאלת העני.

בקוב"ש ב"ב [דף קכד. אות תע"ו] הקשה במה שאמר שם דירושת פי שנים מתנה קרייה רחמנא, ומה"ש אם אמר איני נוטל לא קנה בע"כ, והלא אף במתנה היה זוכה בע"כ לולא הטעם דשונא מתנות, וא"כ למה לא יזכה בירושה בע"כ כיון שאין בה שונא מתנות, ולא הבנתי כוונתו, דודאי אין אדם זוכה במתנה בע"כ, ואך דאם זיכו לו שלא בפניו אינו יכול למחות בדבר שהוא זכות גמור כיון דדנים דעתו שודאי מרוצה בכך.

בדברי החת"ס [קובץ תשובות סי' ס"ח וחולין לט:]; מבואר דבקבלת מתנת שכ"מ אין החסרון דשונא מתנות, לפי שאי"ז מתנה אלא כירושה שוויוהו רבנו, [ובפרשת לך לך כתבתי דלפי"ז נראה דהכי נמי לענין כיבוש מלחמה, דאי"ז נחשב מתנה כלל, ונתבאר בזה ליישב מה שאמר הכתוב בטעם מה שלא רצה אברהם ליהנות מן הכיבוש שלא יאמר מלך סדום אני העשרתי את אברהם, ותיפול"ל מדין שונא מתנות, ולהנ"ל ניחא.

והנה כתב הפרישה סי' רמ"ט סק"ה ב' טעמים במעלת שונא מתנות, חדא דהנה בני אדם להוטים אחר קבלת מתנות בהיותם סבורים דעי"ז יחיה האדם בטוב, ע"ז אמר הכתוב שההיפוך הוא הנכון כי הבושת בה' ושונא מתנות הוא יחיה, עוד כתב לבאר דע"י קבלת המתנה הרי הוא משתעבד אל נותן המתנה ומחניף לו, ולא יוכיחנו כשיראה בו שעושה עבירה, וא"כ גורם בזה מיתה לעצמו שאינו מוכיח את חבירו הנותן.

ולדברי הפרישה הנ"ל בטעם השני [דשונא מתנות יחיה לפי שהמקבל מתנה משתעבד לנותן ולא יוכיחנו בעת הצורך], צריך לומר בדעת החת"ס, שאין המקבל צריך להכיר טובה להמוריש, שהרי מה שהוא זוכה בגוף הממון הוא מהלכות ירושה, [ואף דמכיר טובה שעשאו ליורש, י"ל דמעלת שונא מתנות הוא רק במתנת ממון, אך לקבל טובה שרי, וא"כ טובת השכ"מ שעשה אותו יורש אינו נחשב כמתנת גוף ממון כמ"ש"נ].

אמנם לכאורה תמוה, דהלא מבואר שם בב"ב [דף קלח]. דאם זכה במתנה שכיב מרע וצווח מיד כששמע לא זכה, והלא מתנת שכ"מ אין בה שום צד חוב כמבואר בחת"ס שם, באופן דמתנת שכ"מ הוי כמתנה שהיא זכות גמור, ומוכרח מזה דלא כדברי החת"ס הנ"ל, אלא דאף במתנת שכ"מ יש מעלת שונא מתנות, [וכמ"ש"נ דהוא מבואר עפ"י דהר"מ דמעלת שונא מתנות הוא לקבל ממון המגיע לו בלא שום מעשה אדם].

רבי אמי וזכה בהם לעצמו. הגמרא לא מעירה שלכאורה יש בכך חשש מפני "שונא מתנות יחיה."

קבלת תשורות ממפעלים וחברות או מהממשלה: בספר 'שושנת העמקים' (קונטרס רפא ירפא, אות נז) הביא שאלה מהורים שנולדו להם שלישיה, ויש ביכולתם לשלוח מכתב בקשה למפעלים שונים, בצירוף אישור מבית החולים, ולקבל מתנות של חיתולים, מזון לתינוקות, ביגוד, ועוד. האם הנהגה זו ראויה או שלא? בתשובה לשאלה זו, הביא שם בשם הרב יצחק זילברשטיין שאמנם לפי הטעם של סייג חנופה ושלא יוכל להוכיח הנותן, אין מקום לחשוש במתנות ממפעלים וחברות. אולם אם טעם החשש הוא משום סייג לחמדה או משום מידת הבטחון, יש

להחמיר ולא לקבל מתנות אף ממפעלים וחברות. בהקשר זה יש לציין שבספר 'רבי יעקב' (תולדות הרב יעקב קמנצקי זצ"ל) מובא שהמליץ רבי יעקב לאברך שלא ישתמש בתלושים שמעניקה לשכת הסעד בארה"ב, אלא יעבוד זמן קצר לפרנסתו (בבדיקת מזוזות), ויהנה מיגיע כפיו. רבי יעקב נימק את עצתו בדברי הפסוק "שונא מתנות יחיה", ופירש שאם אדם יתרגל להחזיק ברשותו דברים שאינם שלו, יבוא לבסוף לעבור על איסור גזל (ראה לעיל בשם רש"י בביאור לפסוק במשלי).

קבלת מתנות מגויים: בספר 'אורחות מתנה' (סימן יד) כתב שהטעם שכתב הסמ"ע, לפיו אין לקבל מתנות כדי שיוכל להוכיח את הנותן, אינו שייך בגוי שאין לגביו מצוה להוכיחו. כך אם האיסור הוא סייג למידת החמדה, מאחר שאיסור חמדה נאמר רק "בבית רעך" ולא באינו-יהודי, ייתכן שאין מקום להחמיר – אם כי יש לומר שכוונת הסמ"ע למידת החמדה, ולא לאיסור

חמדה, ואם כן לא יהיה חילוק בין יהודי לבין גוי. בוודאי שלפי טעם הראשונים שהאיסור הוא משום סייג לגזל או משום מידת הבטחון, ודאי שיש להחמיר שלא לקבל מתנות גם מגוי. יש לציין שבפירוש הריב"א על התורה (בראשית יב, יג) עמד על פירוש רש"י, שביאר בדברי אברהם לשרה "למען ייטב בעבורך": "יתנו לי מתנות" – והרי שונא מתנות יחיה. על כך תירץ: "ומה שכתוב 'שונא מתנות יחיה', היינו במתנה של ישראל" (וראה גם בפירוש הרע"ב על התורה, שם).

אופנים שמותר וראוי לקבל מתנות: מדברי הפוסקים נראה שלא מדובר באיסור של קבלת מתנות, אלא במידת חסידות, כלשון הרמב"ם (הלכות זכייה ומתנה, פרק יב, הלכה יז) "הצדיקים הגמורים ואנשי מעשה לא יקבלו מתנה מאדם, אלא בוטחים בה' ברוך הוא ולא בנדיבים, הרי נאמר ושונא מתנות יחיה". עוד כתב הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה, פרק ג, הלכה יא): "מעלה גדולה היא למי שמתפרנס ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא". דוגמה לדבר מצאנו בשו"ת חיים שאל (לחיד"א, ח"א, סימן עד, אות מב), שנשאל אודות מי שהיה צריך למכור ספר תורה בשביל לשאת אשה (שהוא אחד הדברים שמותר למכור ספר תורה עבורם), אך הוצע לו על-ידי עשיר אחד שלא ימכור את הספר, ובמקום זאת יתרום לו את הוצאות החתונה. הלה לא רצה לקבל את המתנה, מפני מידת "שונא מתנות יחיה". על זאת השיב החיד"א שבודאי עליו לקבל את המתנה, ולהימנע מלמכור ספר תורה, כי שנאת המתנות היא "זהירות בעלמא בדור הזה, ורובא דרובא ידם פשוטה לקבל מתנות בשמחה."

